

THE ROLE OF GOVERNMENT IN THE SYSTEM OF EXECUTIVE STATE AUTHORITIES

Allambergenov Saparbay Dauletbayevich

Associate Professor at the Institute for Advanced Training of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Legal Sciences
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15049499>

ARTICLE INFO

Received: 14th March 2025
Accepted: 18th March 2025
Online: 19th March 2025

KEYWORDS

"Executive power,"
"Government," "Government of the Republic of Karakalpakstan,"
"Constitutional and legal powers of the Government of the Republic of Karakalpakstan."

ABSTRACT

This article examines the role and distinctive features of executive state bodies, including the government and its position within the system of other state authorities, from a scientific and legal perspective.

IJRO ETUVCHI DAVLAT HOKIMIYATI ORGANLARI TIZIMIDA HUKUMATNING TUTGAN O'RNI

Allambergenov Saparbay Dauletbayevich

O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti dotsenti,
yuridik fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15049499>

ARTICLE INFO

Received: 14th March 2025
Accepted: 18th March 2025
Online: 19th March 2025

KEYWORDS

"Ijro etuvchi hokimiyat",
"Hukumat",
"Qoraqalpog'iston Respublikasi hukumati"
"Qoraqalpog'iston Respublikasi hukumatining konstitutsiyaviy-huquqiy vakolatlari".

ABSTRACT

Ushbu maqolada ijro etuvchi davlat hokimiyati organlari, shu jumladan, hukumat va uning boshqa davlat hokimiyat organlari tizimida tutgan o'rni hamda o'ziga xos xususiyatlari ilmiy-huquqiy jihatdan yoritilgan.

Ma'lumki, davlat boshqaruvida hokimiyatlar bo'linishi printsipli qadimdan hozirga qadar soha olimlari tomonidan tadqiq etib kelinmoqda. Xususan, Ingliz mutafakkiri Dj.Lokk, hokimiyatlar bo'linish nazariyasining asosiy qoidalarini tizimlashtirib, qonunchilik

hokimiyatini faqat saylab qo'yiladigan organ orqali amalga oshirilishini, vakillik organlari qonunlarni ijro etish bilan shug'ullanishi mumkin emasligini ta'kidlab o'tgan. Shuningdek, muntazam faoliyat yurituvchi ijro hokimiyat organlarini barpo qilishni taklif etib, davlat hokimiyatining poydevori sifatida "ijtimoiy shartnoma" g'oyasini ham ilgari surgan [1.S.349-350]. Frantsuz mutafakkiri Sh.Monteskʻe esa, hokimiyat bo'linishi nazariyasini rivojlantirib, qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati to'g'risida qoidalarni ishlab chiqqan. Ungacha sud hokimiyati hech bir olim tomonidan alohida hokimiyat sifatida ajratilmagan. U qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatning bir shaxs yoki idora qo'lida bo'lishi hamda qo'shib ketishi erkinliklarning cheklanishiga olib kelishi mumkinligini, xuddi shuning barobarida sud hokimiyatining qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatdan mustaqil mavjud bo'lmasligi ham erkinlikni cheklashi haqida ogohlantirgan [2.S.290-291].

XIX-XX asrlarda hokimiyatlar taqsimlanishi g'oyasi borgan sari kengroq tarqalib, vaqt o'tishi bilan sivilizatsiya va demokratiyaning umum e'tirof etgan printsipligiga aylandi [3.S.149]. Hokimiyatlar taqsimlanishi – davlat tuzilmalarining samarali faoliyat ko'rsatishi, suiiste'molliklarning oldi olinishi, inson huquqlari va erkinliklarining himoya etilishi, umuman qonuniylik ta'minlanishining mustahkam garovidir. Hokimiyatlar taqsimlanishi real qaror topmasa, huquqiy davlat, fuqarolik jamiyati, adolatli huquqiy qonunchilik qaror topishi dargumon [4.B.70]. Hokimiyatlarning bo'linishi davlatda huquqning rivojlanganlik darajasini ko'rsatadi, ya'ni u siz huquqiy davlat ham, adolatli qonunlar ham bo'la olmaydi [5.B.19].

Ma'lumki, ijro organlar tizimida hukumat alohida o'rin tutadi. Tadqiqotlarda hukumatning ijro organlar tizimida tutgan o'rni, uning asosiy faoliyati, faoliyat printsiplari, tuzilishi, tarkibi va belgilari masalalari o'z ifodasini topgan. Jumladan, huquqshunos olim Z.I.Gadilshina, hukumatning bir necha belgilarini ko'rsatib uning fikricha, hukumat birinchidan, mustaqil davlat hokimiyati tarmog'ini tashkil etib, ijro etuvchi hokimiyatni amalga oshiradi; ikkinchidan, amalda ijro hokimiyati organlariga rahbarlik qiladi; uchinchidan, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishni ta'minlaydigan boshqaruvning barcha tarmoq va jabhalariga rahbarlikni amalga oshiruvchi umumiy vakolatga ega organ hisoblanadi, va nihoyat, to'rtinchidan, davlatning barcha hududlarida umummajburiy bo'lgan hujjatlar qabul qiladigan kollegial organ [6.S.11] deb ta'riflaydi. Fikrimizcha, muallif hukumatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlaydigan boshqaruvning barcha tarmoq va jabhalariga rahbarlikni amalga oshiruvchi umumiy vakolatga ega organ deb hisoblashini o'rinli ta'riflagan, ammo hukumat faqatgina iqtisodiy va ijtimoiy sohalarining rivojlanishini ta'minlashi bilan birga, mamlakat hududida madaniy va boshqa sohalariga ham vakolati doirasida rahbarlikni amalga oshirishi, mazkur sohalarida ham hukumat tarkibida davlat organlari va boshqaruv tuzilmalari mavjudligini qayd etishimiz mumkin.

Fikrimizning tasdig'i sifatida huquqshunos olim B.P.Eliseyev tomonidan ilgari surilgan fikriga to'xtalamiz. U hukumatda iqtisodiyot, ijtimoiy-madaniy sohalarida keng vakolatlari mavjudligi, huquqni muhofaza qilish faoliyati, ma'muriy-siyosiy qurilish, shuningdek, vazirlik va ijro etuvchi boshqa organlar faoliyatini birlashtiruvchi, muvofiqlashtiruvchi va yo'naltiruvchi rolini alohida ajratadi. Muallifning hukumat Konstitutsiya, qonunlar va Prezident farmonlari asosida va ularni ijro etish maqsadida qarorlar va farmoyishlar qabul qilishini alohida belgi hisoblanadi deb e'tirof etgan. Ushbu e'tirofga huquqshunos olim A.E.Raxmanov esa, qo'shimcha belgi sifatida kollegiallik belgisini ko'rsatib, hukumat tarkibiga

maxsus (tarmoq va tarmoqlararo) vakolatga ega barcha yoki o'ta muhim davlat boshqaruvi organlarining rahbarlari va boshqa mansabdor shaxslar (masalan, Bosh vazir o'rinbosarlari, hukumat apparati boshlig'i va boshqalar) kiradi. Bundan tashqari, hukumatga uning hisobdorligi va javobgarligi ham xosdir [7.B.27,31], deb ko'rsatib o'tadi.

Huquqshunos olim H.T.Odilqoriyev, ijroiya hokimiyat ham vertikal, ham gorizontal ravishda o'zaro bog'langan davlat organlarining muayyan tizimidan iborat [8.B.239] deb ta'riflaydi. Haqiqatan ham, O'zbekistonda ijro hokimiyat organlari mavjud bo'lib, ushbu organlar quyidan yuqoriga buysunishi asosida faoliyat yuritadi. Bu bevosita umumiy vakolatli ijro hokimiyat organi – Vazirlar Mahkamasi oldida uning tarkibidagi davlat organlari va xo'jalik boshqaruv tuzilmalarining hisobdorligini e'tirof etishimiz mumkin.

Huquqshunos olima Ye.D.Kutibayeva, respublikada ijro hokimiyatni amalga oshirish uchun yaxlit organlar (apparat) tizimi mavjud bo'lib, ular umumiy vakolatga ega ijro organlarni (masalan, respublika Vazirlar Kengashi, tuman va shahar hokimlari), shuningdek, davlat boshqaruv mexanizmining tarmoqlar, tarmoqlararo va boshqa bo'g'inlarini o'z ichiga oladi [9.B.148], deb ta'riflaydi. Darhaqiqat, Qoraqalpog'istonda ham oliy, markaziy va mahalliy ijro etuvchi davlat hokimiyat organlari mavjud bo'lib, ushbu organlar ham quyidan yuqoriga (vertikal) buysunishi printsipti asosida faoliyat yuritishiga doir qoidalar Qoraqalpog'iston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonun hujjatlarida mustahkamlangan. Shuningdek, Qoraqalpog'iston Hukumati oldida uning tarkibiga kiruvchi davlat organlari, xo'jalik boshqaruv tuzilmalari va mahalliy davlat hokimiyat organlarining hisobdorligi (vertikal bo'ysinish printsipti asosida)ni qayd etishimiz mumkin.

Yuqorida bildirilgan g'oyalar va ushbu qarashlarga bildirilgan fikrlarimizga tayanib "ijro etuvchi hokimiyat" tushunchasi va "uning o'ziga xos asosiy xususiyatlari", shuningdek, "Qoraqalpog'iston Respublikasi hukumati" tushunchalarini nazariy-huquqiy jihatdan yoritishga harakat qilamiz.

Ijro etuvchi hokimiyat – davlatning tegishli asosiy vazifa va vakolatlarini amalga oshirish maqsadida tashkil etiladigan, o'z tuzilishi, huquq doirasi va faoliyat ko'rsatish hududiga ega bo'lgan, davlat hokimiyatining mustaqil organi.

Ijro etuvchi hokimiyatning o'ziga xos asosiy xususiyatlariga quyidagicha to'xtalamiz:

birinchidan, ijro hokimiyati vakillik va sud hokimiyati singari alohida davlatning mustaqil tarmog'i hisoblanadi;

ikkinchidan, Konstitutsiya va qonunlar asosida va ularning ijrosini ta'minlashda davlatning ijtimoiy-iqtisodiy, ma'muriy-siyosiy, moliyaviy, xo'jalik va madaniy sohalarini davlat nomidan boshqaradi;

uchinchidan, umummajburiy normativ-huquqiy hujjatlar qabul qiladi;

to'rtinchidan, jamiyat hayotidagi mavjud ehtiyojlar asosida vakillik organiga qonunchilik tashabbusini amalga oshiradi;

beshinchidan, Konstitutsiya va qonunlar asosida tarkibidagi ijro organlar faoliyatini yo'naltirish, muvofiqlashtirish va nazorat qilish orqali boshqaradi;

oltinchidan, barcha ijro organlar qonun hujjatlarda belgilangan vakolatlarini doirasida mamlakatning barcha hududida yoki muayyan bir ma'muriy hududida amalga oshiradi va hokazo.

Hukumat – Konstitutsiya va qonun hujjatlar ijrosini ta'minlash orqali mamlakatning ichki va tashqi siyosatida ijro hokimiyat nomidan ishtirok etuvchi, tegishli sohalarini boshqarishda huquq ijodkorlik faoliyati va qonunchilik tashabbusi huquqini amalga oshiruvchi, barcha ijroiya organlar faoliyatiga rahbarlik qiluvchi va belgilangan tartibda shakllantiruvchi, faoliyati bo'yicha davlat boshlig'i va parlament oldida hisob beruvchi, umumiy vakolatga ega bo'lgan mamlakatning oliy ijro etuvchi va farmoyish beruvchi mustaqil kollegial organi.

Qoraqalpog'iston hukumatining davlat apparati tizimida tutgan o'rnini esa, quyidagicha izohlaymiz:

– Qoraqalpog'iston Respublikasi davlat apparatida hukumat oliy ijro etuvchi-boshqaruvchi mustaqil kollegial organi hisoblanadi;

– Hukumat Qoraqalpog'iston Respublikasining Konstitutsiyasi va tegishli qonun hujjatlarning samarali ijrosini ta'minlashi orqali Qoraqalpog'iston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy sohalariga umumiy rahbarlik qiladi, respublika byudjeti loyahasini qonun hujjatlar asosida ishlab chiqadi, ularni shakllantiradi va ijrosi ustidan umumiy nazorat qiladi;

– Hukumat o'z tarkibida bir nechta davlat va xo'jalik boshqaruvi organlarini qamrab oladi, ularning faoliyatini qonun hujjatlar asosida yo'naltiradi, muvofiqlashtiradi va nazorat qiladi, shuningdek, ushbu organlar o'rtasida o'zaro hamkorlikni tashkil etadi, ular o'rtasida paydo bo'lgan bahsli masalalarni tegishli qonun hujjatlar asosida hal qiladi;

– Hukumat respublikada umummajburiy normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qiladi, shuningdek, Qoraqalpog'iston Respublikasi Parlamentiga qonunchilik tashabbusi huquqini amalga oshiradi;

– Hukumat qonun hujjatlar asosida davlat xavfsizligi va mudofaa qobiliyatini ta'minlash, davlat chegaralarini qo'riqlash, davlat manfaatlarini himoya qilish va jamoat tartibini saqlash bo'yicha tegishli chora-tadbirlarni ishlab chiqadi;

– Hukumat O'zbekiston va Qoraqalpog'iston qonun hujjatlari asosida Qoraqalpog'iston Respublikasining tashqi iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy faoliyatini amalga oshiradi;

– Hukumatning yaxlit tizimiga hukumat Raisi, uning o'rinbosarlari, Qoraqalpog'iston Respublikasining vazirlari, davlat qo'mita raislari va boshqa ijro organ boshliqlari tarkibida rahbarlik qiladi va hokazo. Demak, hukumat o'zining huquqiy tabiatiga ko'ra boshqaruv organlaridan, funktsional ahamiyatiga ko'ra esa, davlat hokimiyatining boshqa tarmoqlaridan farq qiladi. Yuqoridagi fikr va mulohazalarimiz asosida xulosa qilib Qoraqalpog'iston Respublikasi hukumati tushunchasini nazariy-huquqiy jihatdan yoritishga harakat qilamiz.

Qoraqalpog'iston Respublikasi hukumati – Qoraqalpog'iston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonun hujjatlari asosida davlatning tegishli asosiy vazifa va vakolatlarini bajaruvchi, umummajburiy huquq ijodkorlik va qonunchilik tashabbusini amalga oshiruvchi, tarkibida ijro organlar yaxlit tizimini qamrab oluvchi va ularning faoliyatini yo'naltiruvchi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Parlamenti oldida hisob beruvchi, Qoraqalpog'iston Respublikasi davlat hokimiyatining oliy ijro etuvchi-boshqaruvchi mustaqil kollegial organi.

References:

1. Lokk Dj. // Sochineniya: V 3-x t. – T.3. M.: Misl, 1988. – S. 349–350.

2. Monteske Sh.L. Izbranniye proizvedeniya: V 2-x t. – M.: Gospolitizdat, 1955. – S. 290–291.
3. Baglay M.V. Konstitutsionnoye pravo Rossiyskoy Federatsii: 6-e izd., izm. I dop. – Moskva, Norma, 2007. – S. 149.
4. Odilqoriyev X.T. Konstitutsiya va fuqarolik jamiyati. – T., 2002. – B.70.
5. Vohidov Z.T. O‘zbekiston Respublikasida hokimiyat bo‘linishi printsipining amaliy ifodasi: Yurid. fan. nomz. ... dis. avtoreferati. – T., 2000. – B.19.
6. Gadilshina Z.I. Pravovoye polojeniye Kabineta Ministrov – Pravitel’stva Respubliki Tatarstan: Avtoref. dis. ...kand. yurid. nauk. – Kazan’, 2003. – S. 11. // http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=87196#_ftnref4 - murojaat qilingan sana – 11.11.2022.
7. Yeliseyev B.P. Sistema organov gosudarstvennoy vlasti v RF: Avtoref. dis. ...d-ra yurid. nauk. – M., 1988. – S.31.; Raxmanov A.E. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining konstitutsiyaviy-huquqiy maqomi: Yurid. fan. nomz. ...dis. – T., 2008. – B.27.
8. Odilqoriyev H. T., Tulteyev I. T., Azizov N. P. Davlat va huquq nazariyasi. –T., 2009. – B.239.
9. Kutibayeva Ye.D. Organi ispolnitelnoy vlasti Respubliki Karakalpakstan: Dis. ...d-ra. yurid. nauk. – T., 1999. – S.238–248.; Organi ispolnitelnoy vlasti Respubliki Karakalpakstan. – N., 2001. – S.148.